

MONUMENTA

Годишник на Истражувачкиот Центар за Културно Наследство | Број 1, година 2016

Издавач
МАКЕДОНСКА АКАДЕМИЈА НА НАУКИТЕ И УМЕТНОСТИТЕ

ГЛАВЕН УРЕДНИК
ЦВЕТАН ГРОЗДАНОВ

EDITOR IN CHIEF
CVETAN GROZDANOV

РЕДАКЦИЈА

ГОЈКО СУБОТИЌ (БЕЛГРАД)
ВЕРА БИТРАКОВА ГРОЗДАНОВА (СКОПЈЕ)
АКСИНИЈА ЃУРОВА (СОФИЈА)
БОЈАН ЃУРИЌ (ЉУБЉАНА)
АНТЕ РЕНДИЌ МИОЧЕВИЌ (ЗАГРЕБ)
САШО ЦВЕТКОВСКИ (СКОПЈЕ)
АЛЕКСАНДРА НИКОЛОСКА (СКОПЈЕ)

EDITORS

GOJKO SUBOTIĆ (BELGRADE)
VERA BITRAKOVA GROZDANOVA (SKOPJE)
AKSINIJA DJUROVA (SOFIA)
BOJAN GJURIĆ (LJUBLJANA)
ANTE RENDIĆ MIOČEVIĆ (ZAGREB)
SAŠO CVETKOVSKI (SKOPJE)
ALEKSANDRA NIKOLOSKA (SKOPJE)

СОДРЖИНА

ЦВЕТАН ГРОЗДАНОВ SVETAN GROZDANOV	ПРЕДГОВОР PREFACE	5
ALEKSANDRA NIKOLOSKA АЛЕКСАНДРА НИКОЛОСКА	<i>THE BRONZE BUST OF ISIS – DEMETER FROM NICEA</i> БРОНЗЕНАТА БИСТА НА ИЗИДА – ДЕМЕТРА ОД НИКЕЈА	9
LENČE JOVANOVA ЛЕНЧЕ ЈОВАНОВА	<i>ANTINOUS - THE LAST ROMAN GOD IN SCUPI</i> АНТИНОЈ – ПОСЛЕДНИОТ РИМСКИ БОГ ВО СКУПИ	27
ЕЛИЦА МАНЕВА ELICA MANEVA	ПРСТЕНИ СО ЗООМОРФНИ МОТИВИ ОД НЕКРОПОЛАТА ВОДОЧА КАЈ СТРУМИЦА – ПРИЛОГ КОН ПОЗНАВАЊЕТО НА ХЕРАЛДИКАТА, АМБЛЕМАТИКАТА И СФРАГИСТИКАТА ОД КРАЈОТ НА XIV ДО XVI ВЕК <i>ZOOMORPHIC MOTIFS IN SIGNET RINGS FROM THE VODOČA NECROPOLIS, STRUMICA. - HERALDRY, EMBLEMS AND SIGILLOGRAPHY FROM THE LATE 14TH TO THE 16TH CENTURY</i>	53
ЃОРГИ ПОП-АТАНАСОВ GJORGJI POP-ATANASOV	ЗА ТАКАНАРЕЧЕНИТЕ „ГЛАГОЛИЧЕСКИ НАДПИСИ“ ОД ПЛИСКОВСКО-ПРЕСЛАВСКИОТ РЕГИОН <i>ON THE SO-CALLED “GLAGOLITIC INSCRIPTIONS” FROM THE REGION OF PLISKA-PRESLAV</i>	93
МИЛАН БОШКОВСКИ MILAN BOŠKOVSKI	БИТКАТА КАЈ СКОПЈЕ 1003/1004 ГОДИНА ВО ИСТОРИСКИТЕ ИЗВОРИ И МИНИЈАТУРНОТО СЛИКАРСТВО <i>THE BATTLE OF SKOPJE IN AD 1003/1004 IN HISTORICAL SOURCES AND THE MINIATURE PAINTING</i>	101
ВИКТОР НЕДЕСКИ VIKTOR NEDESKI	ПРЕПИСКАМИТЕ НА СВЕТИ КОНСТАНТИН КАВАСИЛА СО АРХИЕПИСКОПОТ ДИМИТРИЈ ХОМАТИЈАН И ЈОВАН, ЕПИСКОП НА КИТРУС <i>THE CORRESPONDENCES OF ST. CONSTANTINE CABASILAS WITH THE ARCHBISHOP DEMETRIUS HOMATIAN, AND JOHN, BISHOP OF KITRUS</i>	115
МИРЈАНА М. МАШНИЌ MIRJANA M. MAŠNIĆ	НОВА АТРИБУЦИЈА НА ПРЕСТОЛНИТЕ ИКОНИ ОД ЦРКВАТА Св. ТРОИЦА ВО СЕЛОТО МОЖДИВЊАК КАЈ КРИВА ПАЛАНКА <i>NEW ATTRIBUTION OF DESPOTIC ICONS FROM THE CHURCH OF THE HOLY TRINITY IN THE VILLAGE OF MOŽDIVNJAK NEAR KRIVA PALANKA</i>	129

ВИКТОРИЈА ПОПОВСКА-КОРОБАР	СЛИКАРСТВОТО НА ЗАПАДНАТА ФАСАДА НА МАНАСТИРСКАТА ЦРКВА ВО СЛИМНИЦА	143
VIKTORIJA POPOVSKA-KOROBAR	<i>THE WEST FAÇADE PAINTINGS OF THE SLIMNICA MONASTERY CHURCH</i>	
НИКОЛА МИТРЕВСКИ	АКАТИСТОТ НА ПРЕСВЕТА БОГОРОДИЦА ВО ПРИПРАТАТА НА ЦРКВАТА Св. ЃОРЃИ ВО ПОПОШКИОТ МАНАСТИР	169
NIKOLA MITREVSKI	<i>THE AKATHIST TO THEOTOKOS IN THE NARTHEX OF THE CHURCH OF ST. GEORGE IN THE POLOSKO MONASTERY</i>	
ЦВЕТАН ГРОЗДАНОВ	ДУХОВНИ И КУЛТУРНИ ТРАДИЦИИ НА ОХРИДСКАТА АРХИЕПИСКОПИЈА ВО ДЕЛАТА НА ХРИСТОФОР ЖЕФАРОВИЧ–ЦЕФАР	197
CVETAN GROZDANOV	<i>SPIRITUAL AND CULTURAL TRADITIONS OF THE OHRID ARCHBISHOPRIC IN THE WORKS OF HRISTOFOR ŽEFARVIĆ-DŽEFAR</i>	
САШО ЦВЕТКОВСКИ	КТИТОРСКИОТ ПОРТРЕТ НА КАРЛО ТОПИЈА ОД ЖИТИЈНАТА ИКОНА НА СВЕТИ ЈОВАН ВЛАДИМИР ОД МАНАСТИРОТ АРДЕНИЦА	217
SAŠO CVETKOVSKI	<i>DONOR' PORTRAIT OF KARLO TOPIA FROM THE HAGIOGRAPHICAL ICON OF ST. JOVAN VLADIMIR IN THE ARDENICA MONASTERY</i>	
ВИКТОРИЈА ГРОЗДАНОВА КОЦЕВСКА	ИКОНОПИСОТ ОД МАНАСТИРСКАТА ЦРКВА Св. НИКОЛА, НАД СЕЛО ЛЉУБАНЦИ (СКОПСКИ РЕГИОН)	243
VIKTORIJA GROZDANOVA KOCEVSKA	<i>ICON PAINTING OF THE MONASTERY CHURCH OF ST. NICHOLAS ABOVE THE VILLAGE OF LJUBANCI (SKOPJE REGION)</i>	
ВЕРА БИТРАКОВА ГРОЗДАНОВА	ПРИКАЗИ/REVIEWS	261
VERA BITRAKOVA GROZDANOVA	ΚΕΡΜΑΤΙΑ ΦΙΛΙΑΣ – ΤΗΜΗΤΙΚΟΣ ΤΟΜΟΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΙΩΑΝΝΗ ΤΟΥΡΑΤΣΟΓΛΟΥ, S. DROUGOU, D. EVGENIDOU ET AL. (EDS)
или „ПРИЛОЗИ НА ПРИЈАТЕЛСТВО“, ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ ВО ЧЕСТ НА ЈАНИС ТУРАТΣΟΓΛΟΥ, ATHENS 2009	

ПРЕПИСКИТЕ НА СВЕТИ КОНСТАНТИН КАВАСИЛА СО АРХИЕПИСКОПОТ ДИМИТРИЈ ХОМАТИЈАН И ЈОВАН, ЕПИСКОП НА КИТРУС

Апстракт

Овој шекстѝ презентира две ѝрејиски на свети Консѝанѝин Кавасила со најдобриѝе познавачи на црковноѝо ѝраво и боѝослужбениоѝ ѝоредок во XIII век – архиепископоѝ Охридски Димитриј Хоматијан и Јован, епископоѝ на Китрус. Особено внимание се ѝосвеѝува на најѝеачаѝливииѝе ѝрашања и одѝовори, кои ѝпреѝирааѝ ѝеми шѝо во црковниѝе круѝови се акѝуелни до денес.

Клучни зборови: *Консѝанѝин Кавасила, Димитриј Хоматијан, Јован епископ на Китрус, ѝрејиски, ѝаѝрологија, литурѝика, црковно ѝраво*

Abstract

This article presents two correspondences of St. Constantine Cabasilas with the most renowned experts of church law and liturgical order in the 13th century - Demetrius Homatian, Archbishop of Ohrid and John, Bishop of Kitrus. Particular attention is paid to the most impressive questions and answers that focus on subjects which are still pertinent in church circles nowadays.

Key words: *Constantine Cabasilas, Demetrius Homatian, John, Bishop of Kitrus, correspondences, patristics, liturgics, church law*

Охридската архиепископија како значаен црковен стожер на Балканот дала низа истакнати личности, меѓу кои особено место зазема архиепископот Константин Кавасила, во чија личност кратко по неговото упокојување православната Црква препознала свет архипастир и не задоцнила да го прослави. Но, историските прилики довеле до тоа – неговиот култ речиси целосно да замре, па така до пред неколку децении неговиот лик и дело беа малку познати во научната и црковната јавност. Постепените откритија во изминатите години на почвата на Охрид, но и пошироко, па дури и до Света Гора Атонска, доведоа до значајни откритија за овој охридски архијереј.¹

¹ Библиографија поврзана со свети Константин Кавасила: L. Petit, *Le Monastère de Notre Dame de Pitié en Macédoine*, Известия Руского археологическаго института в Константинополе, VI – I, Цариград 1900, 96; G. Acropolit, *Annales*, A. Heisenberg (ed.), Lipsiae 1903, 166-167; И. Снегаров, *История на Охридската архиепископија - патриаршија*, т. 1, Софија 1995, 211; 280-282; Ц. Грозданов, *Прилози ѝознавању средњевековне уметноѝии*

Токму во прилог на расветлување на неговата личност се и преписките на Константин Кавасила со охридскиот архиепископ Димитриј Хоматијан и епископот на Китрус – Јован, од кои најголем дел се од периодот кога свети Константин бил митрополит во градот Драч.

Преписки со архиепископот охридски Димитриј Хоматијан

Како припадник на благороднички род, свети Константин уште од младоста се стекнал со солидно високо образование, како во областа на световните науки така и во сферата на духовните знаења. Околу 1220 година, го прифаќа високиот призив на Црквата Христова и е хиротонисан за струмички епископ. Од периодот на Константиновото епископствување во Струмица датираат и првите негови преписки со архиепископот охридски Димитриј Хоматијан. Оваа преписка е издадена во седмиот том на *Analecta sacra et classica*,² на кардиналот J. B. Pitra заедно со останатите дела на Хоматијан, а како извор се наведува Минхенскиот кодекс бр. 62.³ Во 1891 година е направен опис од страна на Антониј Момфератос⁴ кој особено се задржува на писмо од струмичкиот епископ Константин до Хоматијан, во кое епископот прашува: „Εί χρή προαχθῆναι εἰς ἱερωσύνην τὸν ἐν ἀτελεῖ μὲν ἡλικίᾳ ἀνήλικον κόρην μνηστευσάμενον, ταύτης δὲ τεθνηκυῖας, ἐτέρᾳ γυναικὶ κατὰ νόμους συζευχθέντα⁵ (Дали е можно да прими свештенство оној што во неполна возраст имал малолетна свршеница која починала, и подоцна се оженил со друга жена?)“.

Очигледно епископот Константин се соочувал со конкретна ситуација, и поради нејзиниот специфичен карактер побарал совет од самиот

Охрида, ЗЛУМС 2, 1966, 199–207; Idem, *За св. Конσταντίνин Кавасила и неговите ποριρεῖν во свеῖλιναῖα на новиите сознанија*, Живописот на Охридската архиепископија, Скопје 2007, 39-59; D.M. Nicol, *Το Δεσποτάτο της Ηπείρου*, Ιωάννινα 1974, 138; A. Αγγελόπουλος, *Το γενεαλογικόν δένδρον της οικογενείας των Καβασιλών*, Μακεδονικά τ. 17, Θεσσαλονίκη 1977, 367-396; K. Нихоритис, *Славистички и българи́стички проучвания*, Велико Търново 2005, 77-88; I. Tарнаvίδης, *Η αρχιεπισκοπή Αχρίδας ανάμεσα στο οiκουμενικό Πατριαρχείο και στον σλαβικό κόσμο*, Η Μακεδονία κατά την εποχή των Παλαιολόγων, συμπόσιο Β', Θεσσαλονίκη 1992, 566-567; C. Николова, *За един непознат препис от службата на св. Наум Охридски*, Хиляда и осемдесет години от смъртта на св. Наум Охридски, София, 1993, стр. 31-54; H. Д. Овчаров, *Вардарска Македония*, София 1994, 89; D.J. Geanakoplos, *Emperor Michel Palaeologus and the West 1258-1282*, Cambridge 1959, 16-46.

² J.B. Pitra, *Analecta sacra et classica*, т. 7, *Juris ecclesiastici Graecorum selecta paralipomeni* Δημητρίου αρχιεπισκόπου πάσης Βουλγαρίας του Χωματιανού τα πονήματα, Parisiis et Romae 1891, 63-66.

³ A. Battandier, *Preface*, in J.B. Pitra *op. cit.*, XXIV.

⁴ A. Μομφεράτος, *Κριτική на J. B. Card. Pitra, Analecta sacra et classica Spicilegio Solesmensi parata T. VII. Juris ecclesiastici Graecorum selecta paralipomeni* Δημητρίου αρχιεπισκόπου πάσης Βουλγαρίας του Χωματιανού τα πονήματα. Parisiis et Romae, Roger et Chernowitz 1891. 8°. XL-i-893, VizVram, т. 2, Москва 1895, 429.

⁵ J.B. Pitra *op. cit.*, 63.

архиепископ. Уште на почетокот архиепископот Хоматијан признава дека станува збор за специфичен случај и дека помеѓу црковните писатели и црковните правила се среќаваат поделени ставови во однос на ова прашање. Меѓутоа, дефинирајќи ја неполната возраст според законите на императорот Лав Мудри и Алексеј Комнен како возраст до дванаесет или четиринаесет години, и повикувајќи се на осумнаесеттиот канон на свети Василиј Велики, заклучува дека доколку станува збор за момче кое ја изгубило свршеницата до наведената возраст и подоцна се оженило со друга жена, тогаш не постои пречка да прими свештенство.⁶

Покрај одговорот, ова писмо изобилува и со други значајни податоци. Особено е впечатлив воведот од посланието-одговор на Хоматијан, кое е непосредно сведоштво за состојбата на Струмичката епископија во времето на Кавасила, како и потврда за проблемите со кои светиот епископ се соочувал таму. Пофалувајќи го посветениот епископ на своето паство, архиепископот Хоматијан го започнува посланието со зборовите: „Χρόνιος ἡμῖν ὁ καλὸς ἤκει Στρουμίτζης, τὰ γε δι' ἐγγραμμάτου προῤῥήσεως, τὰ γὰρ δι' αὐτοψίας, ἀλλὰ τοῦτο πάλαι ἡμῖν ἀλέγνωσται, ὅτι πᾶσιν ἡμέροις πρὸς τὴν βελτίστην ἐπέστραπτε Στρούμιτζαν, καὶ δριμῶς πρὸς παύτην τρέφει τοὺς ἔρωτας, ὡς καὶ θρεψαμένης καὶ φίλων ἐπιλανθάνεσθαι⁷ (Настапи благопријатно време за Струмица и конечно е според напишаното очекување, и според она што го видовме, но и според тоа што нè известивте – дека секојдневно Струмица оди кон подобрување, а [Вие] имајќи совршена љубов кон неа, ја храните и ја успокојувате)“. Овие зборови се силно сведоштво на Хоматијан за посветената работа и труд на епископот Константин, што секако резултирало со благородни плодови.

Дека епископството во Струмица во овој период не било ни малку лесно сведочат зборовите на епископот Константин Кавасила кои Хоматијан подолу ги парафразира, но не изостанува и утехата на неговиот духовен покровител кој му напишал: „Ἀλλὰ γὰρ εἶπε τιμία μοι κεφάλῃ, πότερον ὄσει νεκρί σοι ἐπιλελησμεια;⁸ Тоῦτο δὴ τὸ τοῦ ψαλμωδοῦ ἢ δοκιμὴν τοῦ περὶ

⁶ Оваа тема многупати се актуализирала, а се поставувало и прашањето за второбрачноста на свештениците кое се забранува со шестиот канон на Пето-шестиот собор. Во 1910 г. Карловачкиот синод повторно го актуализира ова прашање испраќајќи писмо до константинополскиот патријарх Јоаким III. Во 1920 г. белградскиот архиепископ Димитриј испраќа друго писмо во врска со ова прашање до местобљустителот на Константинополскиот трон Доротеј – митрополит на Бурса. Во најново време ова прашање треба да биде повторно разгледано на претстојниот сеправославен собор во Константинопол во 2016 г. Во врска со оваа тема види и: А. Παπαδοπούλου, *Η Εκκλησία της Ελλάδος ἐναντι θεμάτων πανορθόδοξον ενδιαφέροντος κατά τον κ' αἰώνα*, *Ανάλεκτα Βλατάδων* 58, Θεσσαλονίκη 1994, 98; Γεναδίου Θεσσαλονίκης, *Το ζήτημα του γάμου των κληρικών*, Γρηγόριος ο Παλαμάς 2, Θεσσαλονίκη 1918, 340-343; Δ. Γεωργιάδου, *Περὶ του γάμου των ἡδη κληρικών*, *Εκκλησιαστική Αλήθεια* 31, Κωνσταντινούπολη 1911, 139-140.

⁷ J.V. Pitra *op. cit.*, 63.

⁸ Пс. 30,13.

σὲ ἡμετέρου πόθου ποιούμενος, καθόλου μὲν ἀκεκρύχῳ καὶ ἄλοπος ἡμῖν γέγονας...⁹ (Но, ми рече, чесна моја главо, дека си заборавен како мртвовец? Ова испитување за тебе слично на тоа на псалмопевецот те постави во нашата љубов, и ни стана целосно познат и јасен...)“. Мошне впечатлив е начинот на кој епископот Кавасила ги користи зборовите на псалмопевецот за да ја искаже својата тешка ситуација. Во продолжение архиепископот Димитриј Хоматијан му напомнува на епископот Кавасила дека времето во кое дејствуваат е „ἄλιστον καὶ ἀνώμαλον“¹⁰ (безверно и испревртено)“, но тоа не треба да го обесхрабрува, туку напротив – треба да го ободри. „Ἐξαιρώσῃ τὸ περικάρδιον, ἀθυμίαις συμπνιγόμενον, ἢ καὶ διαχυθῆ πρὸς ὀμίλιαν ἐλευθερόφωνον (Задушувај ја во себе безволноста на срцето и излеј се во слободогласна беседа)“ – нагласува Хоматијан, посочувајќи се себеси како верна поткрепа на младиот струмички епископ.

Епископот Константин Кавасила ќе ги продолжи и понатаму ваквите преписки со Хоматијан, но сега како митрополит во градот Драч. За поставувањето на свети Константин на митрополиската катедра во Драч (Дирахион) дознаваме токму од дваесет и деветте преписки со архиепископот Димитриј Хоматијан и четирите со епископот на Китрус – Јован, во кои митрополитот Драчки Константин Кавасила се наведува како примач.¹¹ Станува збор за писма во кои свети Константин бара одговори на различни црковно-правни прашања. Тоа е особено изразено во неговата преписка со архиепископот Хоматијан,¹² каде што веќе драчкиот митрополит Кавасила се интересира за теми поврзани со црковното устројство и литургиската практика. Хоматијан како бележит канонист и врвен познавач на црковното право бил и најсоодветната личност до која е сосема очекувано да бидат упатени ваквите прашања.

Овие преписки се од особено значење, бидејќи преку нив дознаваме точно со какви проблеми и недоумици се соочувал овој свет архијереј за време на возглавувањето на Драчката митрополија, а од некои од нив добиваме сведоштва и за историскиот развој на различни литургиски практики. Од нив се гледа дека Константин Кавасила бил навистина принципиелен архипастир, кој сакал прецизно да ги решава црковните прашања во пограничните предели, подложени на различни влијанија.

⁹ J.V. Pitra *op. cit.*, 63.

¹⁰ *Ibid. loc. cit.*

¹¹ J. Darrouzès, *Les réponses canoniques de Jean de Kitros*, REByz 31, Paris 1973, 319-334.

¹² Cf. Γ. Ράλλη, Μ. Ποτλή, *Σύνταγμα των θείων και ιερών κανόνων*, vol. 5, Athens 1855, 427-436 и ASC, т. 7, 616-686.

Пред да започне да ги одговара прашањата на Кавасила, Хоматијан го пофалува митрополитот драчки за неговата постапка – да побара совет токму од него. Користејќи ги Соломоновите изреки,¹³ Хоматијан се споредува себеси со родител кој се радува за својот мудар син.¹⁴ Во продолжение ќе бидат претставени само прашањата и одговорите кои сметаме дека се особено впечатливи и се однесуваат на интересни теми, а се поместени во *Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca* (119, 948A-960D) на J.P. Migne, и идентично во петтиот том од каноничната збирка „Синтаγμα“ на правниците Ралис и Потлис (охриѓанецот Бодлев).¹⁵

Првото прашање кое е поместено таму гласи: „Εἰ δὲ τὸν ψηφισθέντα, καὶ καταδεξάμενον, καὶ ἀσπασάμενον ματατεθῆναι εἰς ἑτέραν ἐπίσκοπὴν“ (Дали може изгласаниот, признат и возљубен епископ да биде преместен во друга епископија?). Прашањето на Кавасила е разбирливо, имајќи предвид дека практиката на преместување од една во друга епископија во негово време не била вообичаена. Така, станувајќи лично засегнат, светителот се интересира за канонската издржаност на неговото преместување од Струмица во Драч. Ова прашање е и силен доказ дека „драчкиот Константин“ е истиот тој со „струмичкиот“ и е противаргумент за некои научници кои не се согласуваат со тоа.¹⁷ Така, не е исклучена можноста одредени црковни кругови да го спореле неговото преместување, па на овој начин епископот, веќе унапреден на митрополитска катедра, да барал гаранција за канонска доследност на оваа постапка од архиепископот Хоматијан.

На ова прашање Хоматијан веднаш му одговара дека „Τοῦτο κανονικὸν μὲν οὐκ ἔστιν, οὔτε μὴν τῆς ἐγγράφου ἢ ἀγράφου ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως· γίνεται δὲ πολλάκις, βασιλέως κελεύοντος, διὰ τινὰ οἰκονομίαν λυσιτελοῦσαν κοινῇ· καὶ γέροντε τοῦτο ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ἀοιδίμου βασιλέως κυρίου Μανουὴλ καὶ πορφυρογενήτου Κομνηνοῦ“¹⁸ (оваа постапка не е канонска, ниту во пишаната ниту во напишаната црковна практика; но, често се случува по царска покана, при што се применува икономија; и тоа се случуваше во времето на покојниот цар, господин Михаил Порфирогенит Комнен). Тука Хоматијан го наведува примерот на свети Евстатиј Солунски кој уште како константинополски ѓакон, иако изгласан за митрополит на Мир, уште пред да биде хиротонисан, со царска заповед повторно се избира за архиепископ

¹³ „Мудар син го радува татка си“ (Изрек. 15, 20).

¹⁴ Г. Ράλλη, Μ. Ποτλί, *op. cit.*, 428.

¹⁵ Прашањата и одговорите во целост се поместени во седмиот том од *Analecta sacra et classica*, (J.V. Pitra ed.), но нивната комплетна анализа бара пообемна студија.

¹⁶ Г. Ράλλη, Μ. Ποτλί, *op. cit.*, 428.

¹⁷ Cf. Ц. Грозданов, *Живойисої на Охридската архиепископија*, Скопје 2007, 51.

¹⁸ Г. Ράλλη, Μ. Ποτλί, *op. cit.* 428.

солунски.¹⁹ Во продолжение, пак, му објаснува зошто само царот има право на тоа, според ромејските гледишта на позицијата на императорот како помазаник Христов.²⁰

Грижејќи се за исправниот литургиски поредок, митрополитот Кавасила упатува писмо до Хоматијан во кое го прашува за изгледот, бојата и употребата на различните архијерејски одежди. Прашањето на митрополитот Кавасила гласи: „Εἰ δέον ἐστὶ καὶ ἐν τοῖς πορφυροῖς ἀρχιερατικοῖς ἐσθήμασι τεθῆναι, καὶ ἄλτερ καὶ ἐν τοῖς λευκοῖς, ἐν μὲν τῷ στιχαρίῳ τοὺς ποταμοὺς, ἐν δὲ τῷ φαινολίῳ σταυροῦς· καὶ εἰ δεῖ καὶ πορφύρεον γενέσθαι σάκκον²¹ (Дали и на порфирните архијерејски одежди треба да се ставаат реки²² на стихарот и крстови на фелонот; и дали постои порфирен саκος?)“, на што добива одговор дека црковното предание наложува порфирните одежди да бидат едноставни и без додавање на реки или крстови; порфирен, пак, саκος – нема, бидејќи сакосот се употребува само трипати во годината, на најсветлите господови празници: на Велигден – Пасха, на Педесетница и на Рождество Христово. За црвената боја на одеждите укажува дека таа означува жалење и се носи само во пост и на помени, па според тоа не е потребно да постои црвен саκος.

Од овој извадок дознаваме дека боите на одеждите во литургиската практика сè уште биле мошне ограничени. Исто така, изворите покажуваат дека носењето саκος од страна на архијереите во XIII век не била вообичаена практика, специфична за секоја богослужба во полно одејание. Имено, до XIII век право да носат саκος имаат само патријарсите. Така, во XIII век ова право почнуваат да го даваат и на некои митрополити, што претставувало посебна чест.²³ Според константинополската практика од овој период, правото на носење саκος се добивало тешко и само малкумина митрополити се одликувале со тоа достоинство. Подоцна практиката на носење саκος од

¹⁹ Види повеќе за свети Евстатиј Солунски: Θ. Ζήσης, *Θεολόγοι της Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1997, 29-73; М. Марковић, *Кули и иконографија светиоџ Евстџаиџија Солунскоџ у средњем веку*, *Niš and Byzantium VIII*, (2010), 283-296.

²⁰ Cf. Ж. Дагрон, *Цар и првосвештеник*, Београд 2001, 205-214, 313-325.

²¹ Γ. Ράλλη, Μ. Ποτλή, *op. cit.*, 430.

²² Реките (ποταμοί) се четири посебни ленти што се ставаат вертикално на архијерејскиот стихар и ги симболизираат четирите реки на рајот или според некои излеаната крв Христова за спасение на светот Cf. (Види: Свети Симеон архиепископ солунски, „За свештената литургија“ – Άγιος Συμεών Θεσσαλονίκης, *Περί της Θείας Λειτουργίας*, (J.P. Migne ed.) *Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca PG 155*, 236 C; За реките, како декорација на нелитургиска архијерејска одежда - мандија види: Ch. Walter, *Art and ritual of the Byzantine Church*, London 1982, 16–19,30; К. Валтер, *Значење ѱοριϑреџа Данила II као кџиџџора у Бџџороџичној цркви у Пеки*, in *Архиепископ Данило II и његов доба*, Београд 1991, 356–358, сл.1.

²³ К. Καλλινίκου, *Ο χριστιανικός ναός και τα τελούμενα εν αυτώ*, Αθήνα 1969, 488.

архијереите се генерализира, и сакосот станува препознатлива архијерејска одежда која го заменува фелонот.

Така, тоа што светиот архијереј Константин Кавасила како драчки митрополит прашува за изгледот на оваа одежда наведува на тоа дека самиот ја носел во најпразничните пригоди, што укажува на неговото истакнато архипастирско дело во поверената митрополија, кое било признато и потврдено и од самиот архиепископ Димитриј Хоматијан. Ова писмо можеби е и мотивот подоцна, во храмот Света Богородица Перивлепта, свети Константин да биде насликан со сакос, што претставува најстара сочувана претстава на архијереј со сакос во православната иконографија.²⁴

Како погранична област, а и значајно пристаниште, во градот Драч било природно присуството на луѓе од различни конфесии и народности. Така, латинското влијание било големо, а соживотот на православните со Латини и Ерменци повлекувал извесни прашања, кои се актуелни и денес. Проблемот помеѓу Латините и Ромеите сè уште бил свеж, па така свети Константин, сакајќи да ги преиспита и да ги утврди своите ставови кон Латините, му го поставува на искусниот Хоматијан прашањето: „Πῶς λογίζονται τὰ παρὰ τῶν Λατίνων ἱερουρουόμενα ἄζυμα, κοινὰ ἢ ἅγια; Ὡσαύτως καὶ τὰ ὑπουργούμενα αὐτοῖς σκεύη, καὶ ἱερατικὰ ἄμφια, καὶ εἴ τι τοιοῦτον· καὶ εἰ ἔλλιγόν ἐστί τὸ τούτους δακτυλιοφορεῖν (Како гледаме на бесквасните лебови на Латините, дали се прифатливи и свети? Исто така, и садовите користени од нив и свештеничките одежди и другото; и дали е оправдано нивното носење на прстен)“.

На ова прашање Хоматијан одговара дека 70. Апостолски канон, каноните 37 и 38 од Лаодикискиот собор, како и 60. канон од Картагинскиот собор укажуваат дека бесквасните лебови се јудејска традиција.²⁵ Во продолжение опширно и исцрпно ги разработува клучните разлики помеѓу Ромеите и Латините, како што се: проблемот со учењето за Светиот Дух, бесквасните лебови, укинувањето на постот и, воопшто, секуларизацијата која ја опфатила црквата на Латините, на што производ е и носењето прстен од страна на свештениците, што кај Ромеите постои во духовна, а не во материјална смисла. Ставот на Хоматијан е мошне строг, а значајно е тоа што тој се повикува и на советите на својот претходник Теофилакт упатени кон новоизбраниот епископ малешевски Николај. „Ὅθεν οὐτε τὰ ἱερουρουόμενα παρὰ τῶν Λατίνων ἄζυμα, οὐτε τὰ ὑποδεχόμενα ταῦτα, καὶ ὑπηρετούμενα τῇ τούτων ἱερουργία σκεύη, καὶ ἀκολούθως οὐτε τὰς ἱεράς αὐτῶν στολὰς, οὐτε τι

²⁴ Cf. Ц. Грозданов, *Прилози ѓознавању средњевековне уметности Охрида*, ЗЛУМС 2, (1966), 204-205.

²⁵ Cf. *Свештени канони на светиата православна црква*, Велес 2011, 63; 331; 389-390.

τοιούτων, κοινὰ λογισόμεθα²⁶ (Така, ниту бесквасните лебови на Латините, ниту садовите во кои тие се свештеноејствуваат и ги примаат во себе и, следствено, ниту нивните свештени одежди, ниту што било од тоа не го сметаме за заедничко)“, заклучува Хоматијан.

Кога се во прашање релациите помеѓу православните Ромеи и Латините, свети Константин Кавасила упатува уште едно впечатливо прашање кон архиепископот Димитриј Хоматијан. Свети Константин прашува: „Εἰ πρόκριμα τῷ ἀρχιερεῖ τὸ εἰσερχεσθαι εἰς τὰς Λατινικὰς Ἐκκλησίας καὶ προσκυνεῖν, ἢνίκα ἂν προσκληθεῖται παρ’ αὐτῶν· καὶ εἰ μεταδώσει τούτοις κατακλαστοῦ, ὅταν εἰς τὴν ἀγίαν καὶ καθολικὴν Ἐκκλησίαν ἐν τῇ λειτουργίᾳ παραγίνονται²⁷ (Дали е за осудување архиепископ да влегува во латинска црква и да се поклопува доколку е поканет од нив; и да им дава антидор кога тие ќе се најдат на литургија во соборната црква?)“. На ова прашање Хоматијан одговара дека „τὸ συγκαταβαίνειν τοῖς μὴ τοιούτοις, καὶ συνέρχεσθαι, οὐ προκρινεῖ τῷ ἀρχιερεῖ, ὡς οἰκονομίαν πεπιστευμένῳ καὶ μετερχομένῳ τὴν πρέπουσαν οἰκονομοῖς ψυχῶν²⁸ (архиепископот кој снисходи и се состанува со нив не подлежи на осуда, зашто се доверува и прибегнува кон икономија, заради прилежната икономија на душите)“.

Во продолжение го советува митрополитот на Драч со зборовите: „ὅθεν καὶ εἰς τὰς Ἐκκλησίας αὐτῶν προσκληθεῖς οὗτος, ἀνευδοιάστως ἀφίξεται· τῶν ἀγίων γὰρ εἰδῶν εἰδὶ καὶ οὗτοι προσκυνηταὶ, καὶ ἐν τοῖς κατ’ αὐτοὺς ναοῖς ἀναστηλοῦσιν αὐτάς· καὶ προθύμως προσερχομένοις τούτοις μεταδώσει κατακλαστοῦ, ὅταν ἐν τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ παραγίνονται· ἢ τοιαύτη γὰρ συνήθεια δύναμιν ἔχει κατὰ μικρὸν μετελκύσαι αὐτοὺς καθόλου πρὸς τὰ καθ’ ἡμᾶς ἱερὰ ἔθη καὶ δόγματα²⁹ (така, и кога ќе бидеш поканет во нивната црква, појди без двоумење; иконите, пак, се свети и затоа поклони им се, иако се поставени во нивните храмови. И на оние што волно доаѓаат, кога ќе бидат во соборната црква, давај им антидор. Оваа практика има сила малку по малку да ги привлече целосно кон нашите свештени обичаи и догми)“. Од зборовите на Хоматијан се гледа неговиот дар на расудување, односно умешноста за правилно користење на икономија – снисходење во средините каде што постои соживот помеѓу Ромеи и Латини. Крајната, пак, цел на оваа постапка е благочестивите меѓу Латините да не бидат лишени од можноста да се запознаат со православните догми и обичаи. Во продолжение појаснува дека е в ред православни да одат и да се поклопуваат во храмовите на Запад каде

²⁶ Γ. Ράλλη, Μ. Ποτλή, *op. cit.*, 433.

²⁷ *Ibid*, 434.

²⁸ *Ibid*, *loc. cit.*

²⁹ *Ibid*, 434-435.

што се наоѓаат моштите на значајни светители, како што е свети Петар во Рим, и дека слободно може да се молат таму.

Понатаму, архиепископот Хоматијан го разјаснува и ставот за причестувањето иако свети Константин погоре не прашува за тоа. Имено, Хоматијан е категоричен, користејќи ги Христовите зборови: „ὁ μὴ ὦν μετ’ ἐμοῦ κατ’ ἐμοῦ ἐστὶ, καὶ ὁ μὴ συνάγων μετ’ ἐμοῦ σκorpionίζει³⁰ (кој не е со Мене, тој е против Мене; и кој не собира со Мене, тој растура)“. Како потврда на овој став ја наведува преписката помеѓу александрискиот патријарх Марко и антиохискиот Теодор Валсамон, при што Валсамон категорично забранува „Λατίνους διὰ χειρῶν υἱῶν καθ’ ἡμᾶς ἱερέων τῆς θείας κοινωνίας ἀξιοῦσθαι (Латини да бидат удостоени со причест од рацете на нашите свештеници)“.³¹ Иако не е прашан, Хоматијан чувствува потреба дека треба да укаже на границата во снисходењето, односно на тоа дека светата причест е само за вистинските членови на едната света соборна и апостолска Црква.

Преписки со Јован епископ на Китрус

Недоумиците на свети Константин Кавасила во врска со некои локални обичаи што ги затекнал, како и новите проблеми што се јавувале во односите помеѓу различните заедници, особено се истакнати во неговите преписки со епископот на Китрус, Јован.³² Овде ќе наведеме само неколку, кои ги сметаме за позначајни и кои ги доловуваат црковните прилики во Драч, во периодот кога митрополит е Константин. Од нив јасно се гледа дека светиот архијереј Кавасила бил совесен пастир, кој будно блеел над својата митрополија, грижејќи се да го исчисти каколот од својата житница и да ја спречи појавата на синкретизмот, чии никулци ги насетувал.

Мошне е интересно првото прашање упатено до епископот на Китрус: „Συνήθεια ἔστιν ὧδε, εἰς τὴν ἔξω χώραν χειροτονεῖσθαι ἀζυμίτας ἱερεῖς παρὰ τῶν ἡμετέρων ἀρχιερέων· δεκτόν ἐστὶ τοῦτο, ἢ οὐ;“³³ (Овде, во надворешната земја³⁴ е обичај да се ракополагаат азимити³⁵ свештеници од страна на нашите ар-

³⁰ Лк. 11, 23.

³¹ Г. Ράλλη, Μ. Ποτλή, *op. cit.*, 435.

³² *Ibid*, 403-420; *Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca* 119, J.P. Migne (ed.), 960D-985B.

³³ Г. Ράλλη, Μ. Ποτλή, *op. cit.*, 403

³⁴ Се мисли на пограничната област, каде што се наоѓа Драчката митрополија.

³⁵ Свештеници кои се верни на латинската практика и традиција на принесување бесквасни лебови (азима) при евхаристиската практика. Cf.: Λέωντος Αρχιεπισκόπου Βουλγαρίας, Επιστολή πεμφθείσα προς τινά επισκόπον Ρώμης περί των Αζύμων και των Σαββάτων, J.P. Migne (ed.) *Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca* 120, 833-844.

хијереи; прифатливо ли е тоа или не?)“). На ова прашање Јован, епископот на Китрус, одговара дека за тоа не е сè уште соборно решено и Црквата не зазела официјален став. Така тој се оградува и самиот се запрашува дали можеби тоа е стара практика. Посочувајќи на фактот дека оваа практика никогаш соборно не била осудена, смета дека треба да продолжи, но во секој случај ја потенцира неопходноста од најскоро донесување синодска одлука за конечно затворање на ова прашање. Околу ова прашање епископот Јован покажува далеку пофлексибилен став од архиепископот Хоматијан, кој категорично ги отфрла бесквасните лебови, наведувајќи и конкретни црковни канони, со кои го поткрепува својот став. Така, покрај тоа што митрополитот Константин Кавасила за ова прашање побарал совет од Хоматијан кој важел за „непомирлив непријател на Франките и ревнител за православната вера“,³⁶ тој не задоцнил да побара мислење и од епископот Јован.

Во градот Драч во овој период бил присутен и уште еден специфичен феномен. Имено, постоела практика православни Ромеи да бидат погребувани во латински храмови, отпевани од православни и Латини истовремено. Исто така, упокоени Латини биле отпевани заедно од православни и Латини. Оваа практика не треба да нè зачудува или збунува, имајќи предвид дека станува збор за погранична област со силни влијанија, како и за период во кој сè уште многу прашања помеѓу папскиот трон и Источната црква не биле соборно решени.

Соочувајќи се со оваа практика, свети Константин Кавасила го прашува епископот Јован дали тоа е допустливо или не. Епископот прво му ги посочува двете најголеми разлики помеѓу Ромеите и Латините, односно укажува на латинското учење за Светиот Дух како главен проблем и за бесквасните лебови како не толку суштинска разлика. Потоа, му кажува дека сè останато е исто: Стариот и Новиот завет, молитвите, мелодиите, свештените храмови, како и почитта кон чесниот крст и светите икони. Врз основа на ова, заклучува дека не е проблем Латини да бидат погребувани во ромејски храмови и истовремено да бидат отпевани од Ромеи и Латини, имајќи предвид дека местото на погребение нема значење пред Бога, како и тоа дека химнографијата на Латините не е идолопоклоничка, туку произлегува од нашите свештени писанија.³⁷

Епископот Јован, за да го потврди своето размислување, го наведува и фактот дека многу тела на светители во време на отстапништво и варварско

³⁶ Α. Μομφερράτος, *Рецензия на: J.B. Card. Pitra, Analecta sacra et classica Spicilegio Solesmensi parata. T. VII: Δημητρίου Χωματιανοῦ τὰ ἔργα*, VizVrem, т. 2 дел. 2–3, Москва 1895, 428.

³⁷ Γ. Ράλλη, Μ. Ποτλή, *op. cit.*, 404-405.

пленство биле непочитувани, но со тоа не ја губеле благодатта, а спротивно на тоа, многу нечестиви цареви почиваат во нашите свештени храмови. Како пример го наведува Јулијан Отстапникот, кој е пограбан во храмот на светите апостоли во Константинопол. Меѓутоа, тоа не го намалува неговото нечестие.

Следното прашање на свети Константин Кавасила кон епископот Јован е: „Ο γυναικα ἔχων ἱερεὺς, ἢ διάκονος ἢ ἀναγνώστης, εἰ αὐτὸς μὲν ἀποκαρῆ, μείνη δὲ ἡ σύζυγος αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ, ἄρ’οὖν δύναται εἰς ἱερωσύνην ἢ ἀρχιερωσύνην προσαχθῆναι ὁ ἀποκαρεὺς, εἰ καὶ ἡ σύμβιος αὐτοῦ τὴν ἀπόκαρσιν οὐ καταδέξεται;³⁸ (Дали, доколку свештеник, ѓакон или чтец кој има жена биде потстрижен, а неговата жена остане во светот, тој може да биде произведен во свештенство или архијерејство, доколку неговата жена не прими потстриг?)“ Одговорот на ова прашање е позитивен, а епископот Јован објаснува дека доколку тие законски се развеле, и мажот примил потстриг, со тоа тој веќе е „мртов“ и жената може да прави што сака. Овде очигледно Јован се повикува на зборовите на апостолот Павле: „Жената е сврзана преку Законот, додека е жив мажот нејзин; а ако умре мажот нејзин, таа е слободна да се премажи за кого сака, но само во името на Господа“.³⁹ Така, нејзината положба не влијае врз потстрижениот (кој „умрел“ за овој свет, за да живее во Христа) и неговото удостојување со повисок свештенички чин. Епископот Јован укажува дека многу поголема пречка за свештенство е прељубата во бракот, макар и да е извршена од страна на жената, при што доколку станува збор за свештеник, тој е обврзан да се разведе, а доколку е лаик, ваквиот чин претставува пречка за примање на свештенство.

Друго интересно прашање кое го поставува митрополитот Кавасила е: „Τίνας προτιμῶνται εἰς τὸ ψηφίζεσθαι εἰς ἐπισκοπὰς, ὁ πρωτόπαπας λαὸ οἱ μετ’ αὐτὸν ἱερεῖς, ἢ οἱ διάκονοι οἱ ἔχοντες ἀρχιερατικὰ ἐκκλησιαστικὰ ὀφφίκια;⁴⁰ (Кои се преферира да бидат гласани за епископи: протопрезвитерот и свештениците со него или ѓаконите кои имаат црковни одликувања од архијереј?)“ На ова епископот на Китрус одговара дека суштинско значење при изборот на архијереј имаат личните карактеристики на кандидатот, особено духовните. Кавасила прашува и за употребата на антиминосот во литургиската практика, при што Јован детално му ја објаснува намената на антиминосот кој служи наместо трпеза во храмовите што не се осветени.⁴¹

³⁸ Ibid, *op. cit.*, 405.

³⁹ 1 Кор. 7, 39.

⁴⁰ Γ. Ράλλη, Μ. Ποτλή, *op. cit.*, 406

⁴¹ Ibid, *op. cit.*, 413-414.

Не помалку интересни се и неговите преписки со епископот Јован во врска со ерменската заедница во градот Драч. Така, свети Константин Кавасила го прашува епископот на истакнатата епископија на Китрус за совет и вели: „Εἰ ἔξεστι τοῖς Ἀρμενίοις, ἐν αἷς πόλεσιν οἰκοῦσι, κατὰ πᾶσαν ἄδειαν κτίζειν Ἐκκλησίας, καὶ εἴτε χρὴ κωλύεσθαι, ἢ ἔξν αὐτοὺς ποιεῖν ὡς βούλονται⁴² (Дали им е дозволено на Ерменците да градат храмови во градовите во кои живеат, и дали треба да бидат попречувани или да се остават да прават тоа што мислат?)“.⁴³ На тоа епископот Јован советува да им се дозволи да живеат одделно, во посебна населба (маала), како отфрлени, поради нивната ерес. Така, со честиот контакт со христијаните во градот барем некои да се променат во покајание.

Ваквиот строг одговор во врска со Ерменците, спротивно на благиот став и снисходењето кон Латините, е резултат на тоа што Ерменците како монофизити биле одамна осудени, додека поделбите и спорот со Латините сè уште биле нешто ново за што Црквата немала доволно оформен став.

Свети Константин Кавасила упатува уште неколку прашања до епископот на Китрус, во врска со крвното и духовното сродство, хиерархијата во црковните одликувања и точната улога на титулираните црковни административни службеници, за евангелскиот извадок „δῶρον ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφελῆθῃς⁴⁴ (она со што би можел да се ползуваш од мене дар е)“, за издржаноста и авторитетот на одговорите на антиохискиот патријарх Теодор Валсамон до александрискиот Марко и др. Одговорот на последното прашање е особено интересен зашто сведоштвото на Јован: „Ἐγὼ δὲ καὶ ζῶντος ἐκεῖνου πολλῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει νομοτριβουμένων ἀκήκοα⁴⁵ (многу правни дискусии со него ги видов во живо во Константинопол)“ укажува на личната врска и средбата на овие двајца големи канонисти.

Преписките на свети Константин Кавасила со овие двајца истакнати архијереи на Охридската архиепископија се уште едно значајно сведоштво за длабоката богословска мисла која активно се негувала во охридската

⁴² Ibid, *op. cit.*, 415.

⁴³ Присуството на Ерменци монофизити на Балканот е добро позната работа. Во X век ги споменува I. Scylitsae, *Synopsis historiaum*, Berolini 1973, 363.54-56; С. Пириватрић, *Самуилова држава. Обим и карактер*, Београд 1997, 90; во XI век Теофилакт Охридски во неколку писма: Theophylaktos, *Epistulae*, 15, 59, cf. ГИБИ, t. IX-2, 1994, 96; 146; На крајот на XII век Ерменци живееле во околината на Солун и Меглен: P. Charanis, *The Armenians in the Byzantine Empire*, ByzSl 22 (1961) 238; J.-C. Cheynet, *Pouvoir et contestations à Byzance (963 – 1210)*, Paris 1990, 451–452.

⁴⁴ Мт. 15, 5.

⁴⁵ Г. Ράλλη, Μ. Ποτλή, *op. cit.*, 418,

традиција. Прецизноста на прашањата и одговорите кои до ситни детали разработуваат теми што се актуелни до денес сведочи за големата наобразба на овие духовници. Студиозниот, пак, пристап кон тековните, но и кон посериозните екуменски проблеми ја открива и нивната посветена служба кон Бога и поверениот народ, а начинот на кој ги употребуваат прецизноста (ακρίβεια) и снисходењето (οἰκονομία) е добар модел за решавање и на одредени современи отворени црковни прашања.

Viktor Nedeski

THE CORRESPONDENCES OF ST. CONSTANTINE CABASILAS WITH THE ARCHBISHOP DEMETRIUS HOMATIAN, AND JOHN, BISHOP OF KITRUS

Summary

1. St. Constantine Cabasilas was a pre-eminent archpriest of the Ohrid Archbishopric, but due to historical circumstances that followed shortly after his primacy, at present we possess only partial and scarce data of his life and work. Notwithstanding the hymnological works of this church father, crucial for the clarification of his work are his correspondences with two eminent contemporaries – the Archbishop Demetrius Homatian and John, the Bishop of Kitrus.

2. His correspondence with Homatian dates from the period of Constantine's episcopacy in Strumica. Correspondences with Homatian, as well as with Bishop John culminate in the period when St. Constantine Cabasilas is Metropolitan of Durres.

3. These correspondences represent an important source, especially in the area of the church law but as well as for liturgics and the current interdenominational dialogue. The precision of the questions asked and answers given to minor details elaborate topics that are still pertinent today. This attests to the great education of these clerics.

4. However, the studious approach to current but also to more serious ecumenical problems discovers their dedicated service to God and to the entrusted people; the manner in which they use the principle of economy (οικονομία) and akrivia (ακρίβεια) is a good model for solving particular contemporary church issues.